

УДК 301.28

С. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ВИКОНАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОЛІ В СУСПІЛЬСТВІ

Проаналізовано систему виховання особистості до виконання соціальної ролі в суспільстві. Показано, що формування суспільно активної особистості залежить від виховання її до виконання соціальної ролі, соціальних функцій в суспільстві. Доведено, аби підготувати особистість до активної творчої діяльності, потрібно включити її в існуючу систему виховання, яка діє в суспільстві.

Ключові слова: виховання, особистість, соціальна роль, соціальний статус, активність, суспільство.

Актуальність проблеми. Формування соціально активної особистості залежить від виховання її до виконання соціальної ролі в суспільстві. Тому дослідження процесу виховання особистості як соціальної особи, як діючої особи, особливо в умовах трансформації сучасного суспільства, є дуже актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій показує, що проблема виховання особистості до виконання соціальної ролі в суспільстві в соціальній філософії вже висвітлювалася (Л. Архангельский, Г. Ашин, Л. Бережкова, М. Бобнева, Т. Божович, В. Водоп'янов, Є. Поліканова, Ю. Пятін, А. Ключев, Т. Лапіна, О. Якуба та ін.). Більшість дослідників відмічають, що соціальна роль особистості пов'язана з тими функціями, які вона виконує у суспільстві, і що мотивація до виконання такої ролі формується в процесі виховання, починаючи з родини, школи, вищого навчального закладу тощо.

Метою статті є спроба проаналізувати процес виховання особистості до виконання нею соціальної ролі в суспільстві, що трансформується.

Особистість виступає суб'єктом соціальної, активної, а іноді й пасивної діяльності, посідає певне місце в суспільній системі (посади, права, обов'язки). Соціальна філософія розглядає соціальну роль особистості в статичному і динамічному аспектах. Статичний аспект пов'язаний з фіксуванням прав і обов'язків, визначенням міри їх взаємодії, а динамічний — з їх реалізацією. Соціальна роль — це динамічний процес, коли особа виконує свої права і обов'язки, тобто здійснює свої функції. Отже, маються на увазі ті нормативно ухвалені форми поведінки індивіда, що пов'язані з професійними і соціальними якостями людини. Іншими словами, соціальна роль особистості — це нормативно ухвалений спосіб діяльності і поведінки, це приведені в дію соціальні норми відповідно до функцій людини як суб'єкта праці, пізнання, ціннісного ставлення до завдання, що виконує особа як член колективу або представник певної професії, соціальної спільності та ін. Таким чином, со-

ціальна роль особистості завжди реалізується через професійну діяльність і суспільне становище, через функції, доручення і повноваження. Розглядувана у динамічному аспекті, тобто в зв'язку з функціонуванням особистості в суспільному середовищі, її соціальна роль виступає як соціальний процес і соціальна взаємодія.

Філософський аналіз соціальної ролі особистості доводить, аби підготувати її до активної, творчої діяльності, треба включити її в існуючу систему виховання, яка створюється у суспільстві. У такому разі організована структура цілісного виховного процесу виступає як єдина система соціальних колективів (родинних, навчальних, трудових, культурно-просвітницьких та ін.). Придбаний у процесі виховання, спілкування та соціальної діяльності в колективі досвід має важливе значення для вироблення в особистості внутрішніх мотивів і механізмів які впливають на саморегулювання вчинків та дій. Але тут постає одна перешкода: соціальна активність особистості, обмежена лише рамками трудової, професійної діяльності, перестає відповідати вимогам соціального прогресу. В сучасних умовах демократизації громадянського життя і формування ринкових відносин в Україні потрібна активізація всіх творчих сил особистості в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Творчість у соціальній сфері тим і відрізняється від професійної творчості, що тут на перший план виступає не стільки продуктивність у сенсі збільшення нового продукту, скільки розвиток самої людини як суспільної істоти. Своєрідним продуктом стає і сам процес збагачення і реалізації творчих сил кожного члена суспільства. Людина вдосконалюється інтелектуально, духовно та фізично.

Виховання особистості в умовах демократизації має важливе теоретичне і практичне значення. Прямий зв'язок виховання особистості з проведеними в Україні реформами — економічними, політичними, соціальними, культурними — ставить особливі завдання перед усіма суб'єктами виховання і в першу чергу перед навчальними закладами, особливо перед тими, де готують майбутніх фахівців для різних галузей громадського життя. Людина має навчитися жити і працювати в умовах демократизації усіх сфер суспільства, усіх форм ринкових відносин. Значно зростає роль спрямованості виховання (особливо в межах загальноосвітньої школи, вищих навчальних закладів) на підготування творчої особистості, соціально активної, відповідальної, з високою загальною і правовою культурою.

Сучасні заклади освіти і культури покликані не тільки розвивати і вдосконалювати закладені в індивіді природою здатності і схильності, а й формувати потреби в постійному саморозвитку. Процес виховання значно ускладнюється, оскільки йдеться вже не про те, аби прищепити черговому поколінню якійсь мінімум навичок, дати йому освіту і професію, а й сформувати нову психологію і свідомість, високу духовну культуру як передумову вирішення завдань, що постають перед суспільством. Застаріла система виховання вже не відповідає сучасним вимогам щодо підготування майбутніх фахівців. Основні

недоліки системи традиційного виховання полягають у тому, що, по-перше, не враховувалися такі риси культури, як авторитарність і патріархальність виховання, що визначали систему. По-друге, впровадження ідеології технократизму у виховання призвело до того, що виховання особистості стало розглядатися не як самоціль, а лише як інструмент вирішення інших, насамперед, виробничих завдань. По-третє, інтерес особистості припинив використовуватися як діючий засіб виховання, а проблеми виховання розв'язувалися шляхом постійного уселяння і впровадження у свідомість утопічних перспективних ідей досягнення ідеального соціального устрою. По-четверте, одним з основних принципів виховання став принцип протиставлення суспільного особистому. На жаль, рецидиви віджилої системи виховання не зовсім подолано й в умовах демократизації українського суспільства.

Слід зазначити, що складнощі соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку держави, незавершеність реформування освіти (входження її до Болонського процесу) не сприяють високій ефективності виховання особистості до виконання нею соціальної ролі в суспільстві.

Спрямованість формування суспільно необхідних якостей особистості передбачає певну організацію виховання, що відповідає вимогам соціальної демократизації. І тут, на наш погляд, слід виділити основні напрями демократизації системи виховання в Україні. Перший напрям пов'язаний з участю широкої громадськості у вихованні і навчанні молоді. Тобто, має бути своєрідне «виховуюче» середовище суспільства, що сприяє формуванню такого клімату в соціальної дійсності, при якому виростає фізично здорове і духовно багате молоде покоління, створюється цілісна система вимог до молоді з боку навчальних, громадських закладів, цивільних організацій та інститутів, сім'ї. Другий напрям пов'язаний з державним управлінням системою виховання, глибокими структурними змінами в механізмі її управління. Сьогодні освіта і виховання України зорієнтовані на розвиток особистості майбутніх фахівців як всебічно розвиненої людини. У Державній національній програмі «Освіта» зазначено: «Вища освіта забезпечує фундаментальну наукову освіту, загальнокультурного, практичного підготування фахівців, які визначають темпи і рівень науково-технічного та соціального прогресу, співжиття, формування інтелектуального потенціалу нації як найвищої цінності суспільства». Третій напрям демократизації системи виховання пов'язаний з гуманізацією та гуманітаризацією системи освіти та виховання. Гуманітарне підготування покликане формувати у майбутніх фахівців гуманітарну культуру і планетарне мислення, виховувати відповідне ставлення до навколишнього світу, суспільства і людини, сприяти подоланню технократизму у вирішенні сучасних питань [3, с. 39–40]. Четвертий напрям демократизації системи виховання вимагає вдосконалення і перебудови внутрішнього механізму самого виховання в усіх його ланках. Виховання завжди є комплексним за метою, завданнями і самим процесом формування особи ідейно, науково, фізично.

У минулому захоплювалися диференціацією напрямів виховання. У сучасних умовах в Україні акцентується увага на формуванні здібностей, духовних потреб, інтересів і суспільно значущих якостей особистості, відповідності соціально-економічних умов завданням виховання. Виховна діяльність дедалі все більше набуває характеру суспільного виховання, розвиваючись на основі тісної взаємодії усіх типів навчальних закладів, громадських організацій, виробничих колективів. Цікаво, що Платон в «Державі» вже відмічав той факт, що існує залежність виховання від соціокультурних умов [1]. За ним система виховання в суспільстві не тільки виконує функцію соціалізації, а і визначається нею.

Сучасний етап суспільного розвитку потребує нового концептуального підходу до сутності, мети, завдань і змісту виховання взагалі та виховання особистості до виконання нею соціальної ролі в суспільстві зокрема. Визначальним у розумінні сутності виховання стає усвідомлення особистістю своєї ролі як суб'єкта діяльності і спілкування, своєї відповідальності перед певним колективом і суспільством, і розвиток особистості в цьому плані розглядається як процес безперервного знаходження нею нових соціальних якостей. Тому метою виховання в сучасних умовах стає всебічний розвиток особистості, безперервне формування та задоволення її духовних, соціальних потреб й інтересів, збагачення ціннісних орієнтацій, запитів, розкриття задатків і здібностей, духовного потенціалу при зростанні соціальної ролі самої особистості на основі її вільного самовизначення і саморегуляції. Крім того, специфічна сфера суспільної практики, яким є виховання, покликана відігравати активну роль у створенні середовища розвитку особистості, в процесі демократизації суспільства» [4, с. 141–142]. Найбільші можливості для реалізації цих завдань є в системі освіти, особливо в сучасній вищій школі. Це зумовлено такими обставинами.

По-перше, достатня кількість вищих навчальних закладів з потужним науковим та педагогічним потенціалом, спроможним формувати соціально активного фахівця.

По-друге, філософсько-освітня парадигма ХХІ ст. має гуманістичну спрямованість, яка передбачає формування творчої особистості, підготування фахівця з високою культурою праці та спілкування, розвиток таланту, виховання високих моральних якостей, відродження та розвитку духовного потенціалу українського народу, інтелігентності.

По-третє, відбувається трансформація ціннісних орієнтацій і у суспільстві. Триває пошук тих духовних пріоритетів, які могли б стати фундаментом для відродження кращих духовних традицій українського народу.

По-четверте, форми та методи, за якими виховуються майбутні фахівці у вищих навчальних закладах України, сприяють вихованню в них головних ознак соціально активної особистості (компетентності, високої професійної, правової та політичної культури, орієнтованості на вищі цінності людського буття).

Отже, наукові дослідження та практична діяльність автора статті засвідчують, що виховання особистості до виконання нею соціальної ролі

в суспільстві формується і розвивається під впливом діалектичної дії взаємопов'язаних соціальних, духовних, політичних та природних чинників, до яких належать: соціальне середовище, навчання та виховання, спадковість та соціально-трудова діяльність.

За часів незалежності в Україні створено сучасну систему підготовки фахівців для різних галузей суспільства, яка в цілому відповідає національним інтересам України. На черзі — вдосконалення структури та змісту освіти у зв'язку з подальшим реформуванням системи освіти в Україні.

У більшості вищих навчальних закладах України вже створено необхідні умови для виховання фахівців з високою соціальністю, тобто здатністю до виконання ними соціальної ролі в суспільстві. Для цього застосовуються різноманітні засоби, форми та методи навчання та виховання протягом усього процесу навчання у вищих навчальних закладах [5, с. 173–175]. Перш за все це забезпечення високого рівня фахової підготовки, формування професійної культури та соціальної активності; по-друге — формування високих моральних якостей та естетичних смаків; по-третє — залучення майбутніх фахівців до науково-дослідницької та соціально-політичної роботи.

Особливе місце в процесі виховання особистості до виконання нею соціальної ролі в суспільстві посідає формування у майбутніх фахівців високої правової та політичної культури. За визначеннями, що наводяться в науковій літературі, у суспільному житті політична культура є важливим засобом взаємодії особистості і політичної влади. Основне призначення політичної культури полягає не у відчуженні, а у залученні людей до політичної системи і політичної діяльності [6, с. 73]. Крім того, політична культура — це історичний досвід, пам'ять соціальних спільностей і окремих людей у сфері політики, їх орієнтація, навички, що впливає на політичну поведінку та соціальну активність особистості.

Важливого значення у формуванні політичної культури майбутніх фахівців набувають феномен політичної ідентичності та його розуміння молоддю. Йдеться про політико-ідеологічні цінності, орієнтацію молоді на них. Змістом політичної ідентичності є не сам факт належності, не просто усвідомлення себе «частиною» і перебування в «цілому». Ідентичність визначає певну, відмінну від інших поведінку, оскільки спільнота реалізується у своїй життєдіяльності, здатності бути «цілим» — суб'єктом того чи іншого [7, с. 64–65]. Коло політичних ідентичностей є дуже широким. Це може бути належність до певної партії, руху, суспільної акції, революційного процесу тощо. З точки зору особистості до виконання нею соціальної ролі в суспільстві політичну ідентичність слід розглядати з огляду на політичну участь особистості в суспільному житті.

Висновки. Зважаючи на наведене, можна стверджувати, що виховання особистості до виконання нею соціальної ролі в суспільстві має державний характер або перебуває під державним контролем. Особлива роль у цьому процесі належить навчальним закладам (загальноосвітнім, вищим та ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Платон. Государство. Законы. Политик [Текст] / Платон ; предисл. Е. И. Темнов. — М. : Мысль, 1998. — 798 с.
2. Ануфриев, Е. А. Социальная активность личности [Текст] / Е. А. Ануфриев. — М. : Знание, 1978. — 45 с.
3. Мануйлов, С. М. Гуманізація та гуманітаризація системи юридичної освіти в Україні [Текст] / С. М. Мануйлов // Проблеми розвитку суспільства: системний підхід : матер. міжвуз. наук. конф. (м. Харків, 12–13 квіт. 2006 р. — X. : Нац. юрид. акад. України, 2006. — С. 39–43.
4. Кривоконь, О. Г. Соціальний статус і соціальна роль особи в суспільств [Текст] / О. Г. Кривоконь // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. сил. — Соціальна філософія, психологія. — X. : ХУПС, 2006. — Вип. 1 (25). — С. 139–144.
5. Образование, общество, культура [Текст] : монографія / Нар. Укр. акад. ; под общ. ред.. В. Ф. Сухина. — X. : Изд-во НУА, 2006. — 252 с.
6. Пробийголова, Н. Деякі тенденції політичної соціалізації молоді [Текст] / Н. Пробийголова // Політ. менеджмент. — 2005. — № 4. — С. 70–81.
7. Бублик П. Ідентичність як фактор політичної культури / П. Бублик // Людина і політика. — 2004. — № 2. — С. 62–67.
8. Чмихун С. Е. Соціальні та психологічні підстави діяльності суб'єкта знання в інформаційному суспільстві / С. Е. Чмихун // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціальна філософія, психологія. — 2007. — Вип. 2 (28). — С. 125–131.

ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ К ВЫПОЛНЕНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ РОЛИ В ОБЩЕСТВЕ

Мануйлов Е. Н.

Проанализирована система воспитания личности к выполнению социальной роли в обществе. Показано, что формирование общественно активной личности зависит от воспитания ее к выполнению социальной роли, социальных функций в обществе. Доказано, чтобы подготовить личность к активной творческой деятельности, необходимо включить ее в существующую систему воспитания.

Ключевые слова: воспитание, личность, социальная роль, социальный статус, активность, общество.

THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY FOR PERFORMING SOCIAL ROLE IN THE SOCIETY

Manuylov E. M.

The article analyzes the educational system used to develop personality for performing social role in the society. The author considers that the creation of socially active personality depends on the development of readiness to perform social roles and social functions in the society. It is proved that in order to prepare personalities for active creative activity it is necessary to involve them into the existing system of education.

Key words: education, personality, social role, social status, activity, society.